

A templomos-monda hagyományozása és továbbélése a Sokoróalján

A templomos lovagrend két évszázadokon át tartó története a középkor óta folyamatosan – igaz, különböző intenzitással – az érdeklődés középpontjában állt. Időközben a rend valós történetére ráarakódott egyfajta okkult-misztikus réteg a Frigyládával, a Szent Grállal vagy a torinói halotti lepelrel kapcsolatos elképzelésekről, amely az utóbbi évtizedben ugyancsak ismertté tette a templomos lovagrendet. Korábban a tudományos és ismeretterjesztő műveket nem olvasó, tudását döntően a szájhagyományból merítő paraszti réteg körében ezek az elemek nem jelentek meg, annál inkább nyertek teret a rend megszűntetésével kapcsolatos, profán vonatkozású történetek, a szerzeteshez nem méltó életet élő templomos lovagokról. Emellett a néphagyományban a templomosok ambivalens megítélése Európa-szerte jellemző.¹

A templomos rendet a keresztes háborúk idején, 1118-ban nyolc francia lovag alapította a jeruzsálemi zarándokok védelmére. Nevüket szálláshelyükről kapták, ugyanis a Jeruzsálemi Nagytemplom mellett kaptak helyet. Később nemzetközi lovagrenddé alakultak, tagjaik pedig szerzetesi esküt tettek. A rend idővel nagy vagyonnal rendelkező hadsereggé fejlődött, tagjait pedig katonákká képezte ki, így a lovagok katonák és szerzetesek voltak egyszerre.² Az adományok révén a templomosok nagy vagyonhoz jutottak. Ez nemcsak nagy kiterjedésű földbirtokaikból származott, hanem azokból a kiváltságokból is, amelyek értelmében tizedet, az ellenőrzésük alá tartozó vásárokon helypénzt, az utakon pedig vámot szedhettek.³

Fényűző életmódjuk egy idő múlva alapot adott a rosszindulatú gyanúsítgatásokhoz. 1305-ben IV. (Szép) Fülöp francia király a kiváltságos, nagy vagyonra szert tett rendet eretnokség, istenkáromlás, hitetlenség, fajtalankodás, bálványimádás és erkölcstelenség címen vád alá helyezte.⁴ A per után V. Kelemen pápa a templomos rendet feloszlatta, tagjainak egy részét pedig kivégeztette. Vagyonuk a johannitákra szállt, bár egy részére állítólag Szép Fülöp tette rá a kezét.⁵

A per vádpontjaiból eredhettek azok a történetek, amelyek Európa-szerte a templomosok eretnokségéről és megromlott erkölceiről szólnak.⁶ A hazánkban *vörös barátok*nak nevezett rendtagok a népmondák szerint valójában nem tipikus szerzetesi életet éltek, ezért szüntették meg rendjüket. A per során a szerzetesrend „bűnei” közt is szerepelt, hogy bálványimádó szertartásaikon olykor démonok is részt vettek, mégpedig szép, fiatal nők alakjában – írja Norman Cohn *Európa démonjai* című könyvében.⁷

Az 1200-as évek közepére a templomos rend birtokai behálózták egész Európát. Tíz tartományuk volt, ebből egy Magyarország, már a kezdeti időktől.⁸ Magyarországon a XII. század hatvanas éveiben tűntek föl először. Jelentőségüket bizonyítja, hogy az aranybulla

1 *Edelényi Adél*: Templomos lovagok az európai néphagyományban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

2 *Félegyházy József*: A középkor egyháza. Budapest, 1939. 281.

3 *Kowalski, Jan Wierusz*: Szerzetesek, egyházak, társadalom. A templom lovagjai. Budapest, 1975. 207.

4 Magyarország története. 2. kötet. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Budapest, 1984. 1169.; *Félegyházy* i. m. 281.; *Viz László*: A torinói halotti lepel és korának meghatározása. Budapest, 1998. 42.

5 *Kowalski* i. m. 210–211.

6 *Zombori István*: Lovagok és lovagrendek. Krisztus szegény lovagjai. Budapest, 1988. 85.

7 *Cohn, Norman*: Európa démonjai. A boszorkányüldözés története. A templomos lovagrend szétzúzása. Budapest, 1994. 108.

8 *Zombori* i. m. 84.

hét eredeti példánya közül az egyiket náluk helyezték letétbe. Viszonzásul a lovagok alkalomadtán vérükkel fizettek a sok magyar adományért. A tatárjárás alatt állítólag az utolsó szálig feláldozták életüket.⁹ Magyarországi működésüket néhány fennmaradt oklevél és dokumentum bizonyítja. Ezek alapján tudjuk, hogy letelepítésüket II. Géza mozdította elő. Először a Dunántúlon kaptak birtokokat, ahol sorra építették fel rendházaikat. Első rendházuk Csurgón (Somogy megye) volt. A főbb városokban, mint Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Pozsony, Győr, szintén voltak rendházaik.¹⁰ Győr környékén több olyan település található, amelyeket a történeti források egykori templomos birtokként tartanak számon, emellett jelentős azoknak a falvaknak a száma, amelyekben még napjainkban is él a *vörös barátok* mondája, azaz a templomos-monda.

A templomosok Magyarországon elsők között Győrben telepedtek meg. A XIX. századi monográfiák szerint itt rendházat is emeltek.¹¹ Rupp Jakab meg is jelöli a helyet, ahol a templomosok kolostora állt: „eredetileg a templomosoké volt Győrött azon a halmon fekvő fürdő, mely hajdan vár volt”.¹² A győri rendház tartozékaként említenek még többen egy majorságot Győr és Baráti között, Kismegyer határán, a Királyföld alsó részén, illetve Nádorvárosban egy jobbágytelket.¹³ A Győr és Baráti közötti terület neve a vidék népének szójárása szerint a XVIII. század közepén még *Jánospap országa* volt.¹⁴ Ezt a nevet először egy 1260-as oklevélben találjuk. Lehetséges, hogy ezt a birtokot a johanniták a templomosoktól örökölték.¹⁵ A határjárási iratok szerint ugyanis a szóban forgó terület másik neve *Keresztes barátok majorja*.¹⁶

Győr környékén, Nyúlön és Écsen szintén vannak templomos lovagok jelenlétére utaló feljegyzések. A győri rendház tartozékaként szerepelnek az écsi és nyúli szőlőhegyen lévő szőlők.¹⁷ Ezeket a későbbi források a johanniták tulajdonaként említik, akik a templomosoktól örökölhették ezt a területet, mivel egy Écs történetében szereplő adat szerint a johanniták 1373-ban szereztek a falu határában szőlőbirtokot.¹⁸ A János-lovagok nyomai a XVI. században szűntek meg Győrben és környékén, a források szerint ekkor már templomuk is romokban hevert.¹⁹ Écsen napjainkban már nem ismerik a templomos-mondát, de Nyúlön még vannak töredékei: „Állítólag remeteként laktak, 1600–1700-as években. Pincéjük volt és alagút is.”²⁰

Bár több települést tulajdonítanak a templomos rend egykori birtokának Győr tágabb környezetében, valójában oklevél csak egy Győr megyei Szőlős (Szöllős, Szeüleus) nevű földterületről maradt fenn.²¹ Nem tudni, hogy Szőlős mikor került a rend birtokába, de

9 Magyarország története, i. m., 1170.; Magyar művelődéstörténet. 1. Szekszárd, 1990. 411–412.

10 *Kristó Gyula* (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Templomosok. Írta: *Zombori István*. Budapest, 1994. 672.; *Zombori* i. m. 150.; *Puskely Mária*: Kétezer év szerzetessége. Szerzetesség és művelődéstörténeti enciklopédia. II. Templomos lovagok. Budapest, 1998. 1282. <http://communio.hcbc.hu/vigilia/9902dre.html>. *Dreska Gábor*: A templomos rend Magyarországon. 3/5.

11 *Reiszig Ede*: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. I. kötet. Budapest, 1925. 9, 29.

12 *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története. 1. kötet (Az Esztergomi egyház-tartomány a hozzá tartozó püspökmevyékkal együtt). Budapest, 1870. 427.

13 *Pl. Reiszig Ede*: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. II. kötet, Budapest, 1928. 73.

14 *Pesty Frigyes*: A templáriusok Magyarországon. Pest, 1861. 65. (lábjegyzet).

15 Uo.

16 *Rupp* i. m. 427.

17 *Reiszig* i. m. 73.

18 <http://www.sokoro.hu/ecs/tortenet.html>, Lap 1/2, 2/2., Écs-Történet: Falunk történelme

19 *Rupp* i. m. 428.

20 Adatközlő: Esztergomi Józsefné Tóth Gizella, Nyúl, saját gyűjtés, 2000.

21 *Patek* i. m. 44. Mivel Szőlős pusztult település, több elmélet született arról, hol feküdhett. Reiszig Ede szerint például Bársonyosnál a móri horpadásban (*Reiszig* 1925. 37.). A legtöbben azonban Győr vármegyébe helyezik.

1210-ben ugyanitt szántó és erdőterületet örökölt a pannonhalmi szentmártoni apátság.²² Ezzel megkezdődtek a súrlódások a templomosok és az apátság között, és 1248-ban per is indult a földekért. Az 1249-es ítélet szerint a felek fele-fele arányban osztottak, a templomosok a vízállásos földeket és szőlőket kapták meg, amelyeket korábban ők ültettek. A szentmártoniaknak az erdők jutottak.²³ Innentől kezdve nem tudni, Szőlősnek milyen sorsa volt.

Szőlős mellett Kóny község volt még ősi templomos birtok, amelyet a rend II. Endre királytól nyert adományul.²⁴ Kóny (eredetileg Coun) falu birtokába a johanniták a templomosok eltörlése után jutottak.²⁵ A településen viszont ma nem ismerik a templomos-mondát.²⁶

A történeti források szerint bizonyítottan templomosok által lakott településeken kívül több Győr környéki, sokoróaljai faluban is templomosokat helyez a hagyomány egy-egy kolostor- vagy várromba. A mondakör egyik központja Sokorópátka. A környező települések többségében tudnak a Harangozóhegyen (ezen belül a Várhegyen) hajdan megtelepedett *vörös barátokról*, de a hozzájuk kapcsolódó mondát különbözőképpen lokalizálták. Általában azt tartják a Sokorópátka határában lévő egykori – valójában pálos – kolostor pusztulásáról, hogy II. József császár leánya elment gyónni a *vörös barátokhoz* és onnan nem tért haza, mert a barátok maguknál tartották. A királyleány valami úton-módon hírt tudott adni magáról apjának, hogy a pátkai *vörös barátoknál* van fogságban. A király érte küldött, kiszabadította és hazavitette. A *vörös barátok* várát pedig a gici útról (Gic: szomszédos település) leágúztatta. A lerombolt vár köveiből építették a pátkai majort, mások szerint a kajári templomot, ismét mások szerint a pátkai hegyközségben a dézsmaházat.²⁷ Felpécen is tudnak a sokorópátkai *vörös barátokról*, akik állítólag johanniták voltak.²⁸ Egy téti adatközlő szerint a Harangozóban volt a *vörös barátok* kolostora, ahonnét alagút vezetett a pannonhalmi várhoz. A barátok nőket hordtak be magukhoz és szórakoztak velük. Ők alapították Sokorópátkát.²⁹

Tényőn a Szárhegyen éltek a nép szerint a *vörös barátok*. A Barátok réjtjére egy alagúton keresztül jártak át, és ha egy szemrevaló menyecskét el tudtak fogni, azt elvitték magukkal. Az így elfogott nők aztán többet sosem láttak napvilágot, soha se jöttek vissza.³⁰ A barátok kolostora bűneik miatt elsüllyedt.³¹ Tényőn általában IV. Bélához kötik a történetet, aki egyesek szerint megszüntette a barátok rendjét.³²

A vörösbarát-mondakör fennmaradásának és továbbélésének szép példái a győriújbaráti történetek, amelyeket a mai napig megőrzött a szájhagyomány. A helyi eredetmagyarázó monda szerint összefüggés van a mondakör és Győriújbarát elnevezése között. Az itteni barátok kolduló rendbe tartoztak, és még a török idők előtt éltek a faluban. Feltételezett kolostoruk helyét többféle falurészre teszik a helybeliek: Erzsébet utcai temető, Pap erdő,

22 Pesty i. m. 45.

23 Pesty i. m. 46–48.; Patek i. m. 44.

24 Reiszig 1925. 93.; Patek 1912. 41.

25 Reiszig 1925. 225.; Bedy 1939. 42.

26 Adatközlő: Mező Hajnalka, Kóny, saját gyűjtés, 2001.

27 Adatközlő: Szabó László, Sokorópátka. Gyűjtötte: dr. Uzsoki András, 1969. Magyar Történeti Mondarchívum, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.

28 *Eőry Dezső*: Szülőföldem a Sokorótáj. Vörös barátok, egybek. Győr, 1999. 24.

29 Adatközlő: Idei Ernő, Tét, saját gyűjtés, 1999.

30 Adatközlő: Molnár Nándor, Tényő, saját gyűjtés, 1988.

31 Adatközlő: Molnár Antal, Tényő, saját gyűjtés, 1998.

32 Adatközlő: Pécsi Endréné, Tényő, saját gyűjtés, 1988.

Serföző-domb, Fuhrmann-birtok. A megkérdezettek különféle tárgyi bizonyítékokkal támasztották alá a barátokkal kapcsolatos közléseiket. Főleg az Erzsébet utcai temetőben és annak környékén kerültek elő az említett leletek a harmincas években: például téglák és tégláégetés nyomai, ami azt bizonyítja, hogy kolostoruk és templomuk lehetett itt. Ezenkívül koponyákat, csontokat és vörös színű ruhadarabokat (kalap, szűr) találtak, amelyek a barátok személyes hagyatékai lehettek. Föld alatti járatok, pincék és alagút nyomait is felfedezték a helybeliek. Az alagút valószínűleg a szerzetesek nagy- és kisbaráti lakhelyét kötötte össze. Eszerint mindkét helyszínen volt a barátoknak kolostoruk. A szájhagyomány egy figyelemre méltó történetet is megőrzött a *vörös barátokról*, amely szerint „igen rossz életűek” voltak. Állítólag elfogták a falubeli menyecskéket, akik a templomukba mentek föl misére. Megfojtották őket, vérüket vették, majd a kolostor alatt lévő nagy pincébe rejtették el áldozataikat. Bizonyos idő múlva a falubeliek felfedezték a barátok gonosz tetteit, ezért bosszúból szétlövették kolostorukat. Ekkor ért véget a *vörös barátok* helyi ténykedése. Nevüket a mai napig őrzi a falu a nevében. A hagyomány szerint a két faluresz eredeti neve Kiscsűr és Nagycsűr volt, a *vörös barátok* beköltözése után lett belőle *Kisbarát* és *Nagybarát*.³³

Ménfőcsanakon több monda fűződik a Világosvár nevű hegyormon egykor állt építményhez. A szájhagyomány szerint *vörös barátok* laktak itt. A környéken – Csanakfalu alatt – a XV. század végén a johanniták tevékenységéről vannak adatok, és Kisbarát-hegyen, a Pusztafalu felett egy szerzetes kolostor helye is ismert.³⁴ Egy másik adat szerint ugyanerre a helyre vonatkozóan: Ménfő és Csanak határában a XVI. században emeltek őrkastélyt, majd elővárat, váracst. A monda szerint *vörös barátok* is laktak itt, a Világosvárnak keresztelt területen.³⁵ Fürnstall Edit szerint a 70-es évek végén a falu lakói már nem ismerték a vörösbarát-mondát.³⁶

A Sokoró-vidéken példaértékűen őrzik a *vörös barátokhoz* kötődő hagyományokat. Úgy tartják, hogy a lovagok fontos szerepet játszottak a környékbeli falvak történetében. Mindehhez hozzájárultak a népmondáról megjelent helyi vonatkozású könyveim is: *A harangozóhegyi vár története a sokorói szájhagyományban* (2003), majd ennek bővített, átdolgozott kiadása: *A templomos-monda a sokorói szájhagyományban* (2007). E kiadványokban helybeli idős emberek elbeszélései és írott források alapján foglaltam össze mindazt, amit a templomos-monda sokorói változatairól tudni lehet. A kötet ismerteti a templomos lovagrend története és a néphagyományban élő mondák közötti összefüggéseket, illetve a *vörös barát* elnevezés hátterét. A legfontosabb fejezetek szólnak a *vörös barátok* várainak, kolostorainak jellegzetességeiről, ismertetik a barátokhoz fűződő hiedelmeket: a Sokoróalján vélt vagy valós alagutakat, az elrejtett kincsek típusait. A könyvek történeteket közölnek a *vörös barátok* visszajáró kísérteteiről, elemzik mindazokat az évszázadok óta hagyományozódó elbeszéléseket, amelyek a bűneikről és bűnhődésükről szólnak. A munka újabb hozadéka, hogy a *vörös barátok* mondája bekerült a megyei értéktárba, az első szellemi néprajzi értéknek megénkben.³⁷

33 Vehrer Adél: Barátok Barátin. Baráti Hírmondó, 1995. szeptember. III. évf. 4. sz. 3.

34 Szabady János: Ménfőcsanaki séta. Ménfőcsanak történelmi emlékhelyei. Világosvár, a török-kori elővár (várac). Győr–Ménfőcsanak, 2000. 32.

35 Nyerges Csaba: A Bezerédjek öröksége. A ménfőcsanaki kastély és a kápolna.; <http://www.different.hu/hunmap/hun/gyor/sokoro/gyor/mftelep.html>; <http://www.gyor.hungary.net/gyms...nonhalmi-dombsag/bezeredjek.html>

36 Fürnstall Edit: Történelmi emlékek Ménfőcsanakon. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár 20087.

37 <http://www.gymsmo.hu/cikk/a-voros-baratok-mondaja.html>

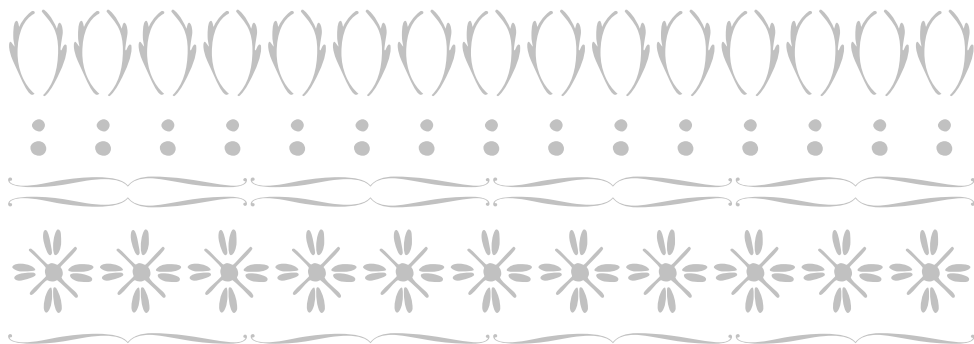
2017 őszen indult az a sokorópátkai kezdeményezés, amely minta jelentőségű lehet a helyi hagyományok megőrzésében. Az ötlethez az alapot az adta, hogy a nálunk is egyre népszerűbbé váló amerikai szokás, a halloween kapjon helyi színezetet, emeljük azt be a helyi hagyományba, alakítsuk a saját képünkre. Ha megállítani az idegen szokások terjedését, átvételét nem lehet, miközben sok esetben a sajátjainkat megőrizni is nehéz, ötvözni kell a kettőt és ebből egy új hagyományt teremteni, ez a jövő, a szülőföldhöz kötődést ez erősítheti.

A kísértettúra a sokorópátkai futballpályán kezdődött 2017. október 28-án az esti órákban. A különböző korosztályokból álló, közel 300 fő résztvevő először megismerhette a *vörös barátok*ról szóló mondakört, majd mécsesekkel kivilágított útvonalon közös túrán vett részt a *vörös barátok* hajdani várának helyszínére. A kisgyermekes családok külön helybeli kísérőket kaptak, útközben pedig kis szellemfigurákat gyűjtöttek cukorkajutalomért cserébe.

A Harangozó-hegy felé tartó túrázókat menet közben itt-ott feltűnő „kísértetek” (alakoskodó helybeli fiatalok) ijesztgették, akik a sok száz éve – a *vörös barátok* által – elrabolt lányok, asszonyok kísérteteit, illetve magukat a lovagokat jelenítették meg. Az egykori vár helyén ma már csak egy tisztás van, amelyet várárok, sáncrendszer vesz körül. Itt a helyi szervezők várták a túrázókat szendviccselel, teával. A 4 kilométeres túra résztvevői közül sokan halloween-jelmezben jelentek meg, többen érkeztek szomszédos megyékből is. A programra facebook oldalon lehetett jelentkezni, ahol később a rendezvényen készült fotókat is összegyűjtötték.³⁸ A kísértettúra előtti estén zajlott Sokorópátkán az iskolások tökfaragó versenye, amely szintén a helyi és az amerikai hagyományokat ötvözte.

Néprajzi gyűjtéseim során azt tapasztaltam, hogy Sokoróalján a templomos-mondának már nincsenek teljes, kerek, esztétikailag is figyelemreméltó változatai. Nagy az esély arra, hogy a falvak többségében az idősebb korosztály kihalásával e monda is el fog tűnni. A történeti mondák gyűjtése és lejegyzése napjainkban épp ezért nagyon fontos, és sohasem volt még ennyire időszerű. Ennek a gondolatnak jegyében született a fent ismertetett kezdeményezés is, hogy hozzájáruljon a *vörösbarát-történetek* fennmaradásához; emléket állítva annak a korszaknak, amikor még e monda is élénken élt a szájhagyományban és apáról fiúra szállt.

Vehrer Adél

38 <https://www.facebook.com/events/1667529996593419/>